

23.9.2012.

Petar Lazić

KRATAK PREGLED RAZVOJA KULTURNIH POTREBA OD DIVLJAŠTVA DO „GUGLAŠTVA”

Iako mnogi autori smatraju da je pojam kulture temeljni pojam za društvene nauke (po Sokolovu kultura u društvenim naukama ima istu funkciju kao “*pojam teže u fizici, jedinjenja u hemiji ili organizma u biologiji*”¹), do danas se nije došlo do jedinstvene i sveobuhvatne definicije kulture. Razlog za to leži, pre svega u činjenici da je fenomen kulture interdisciplinaran, ali i u tome što su konstituensi kulture predmet disperzivnih teorijskih interpretacija.

Obilje definicija kulture moguće je razvrstati u šest kategorija²: *opisne* (rani vid etnoloških određenja kulture), *istorijske* (one koje ističu nasleđe i tradiciju), *normativne* (one koje ističu podređivanje normama društvenog života), *psihološke* (one koje uzimaju u obzir psihičke mehanizme formiranja kulture), *strukturalne* (one koje ističu celovit karakter i unutrašnju povezanost pojedinih kultura) i *genetičke definicije* (one koje akcenat stavljaju na poreklo kulture i na njeno suprotstavljanje prirodi). S obzirom da je kultura sastavni deo, kako strukture društva, tako i strukture ličnosti – jedan broj autora (poput Zagorke Golubović) pojam kulture dovodi u vezu sa integrisanjem sistema materijalnih i duhovnih

¹ Sokolov, E. V: “Kultura i ličnost”, „Prosveta”, Beograd; 1976, str. 13.

² Ova kategorizacija potiče od *Klebera* i *Klakhona*.

tekovina “pomoću kojih društvo ostvaruje svoje ciljeve i osposobljava svoje članove da participiraju u njemu”.³

U doba prosvetiteljstva termin kultura javio se, mahom, kao opozit prema pojmu priroda. Tako je Žan Žak Ruso, oštro suprotstavljajući prirodu i kulturu (ali sa obrnutim predznakom) zagovarao “povratak prirodi”, dok je Herder kulturu shvatao kao oruđe uz pomoć koga se kompenzuju nedostaci čovekove fizičke osposobljenosti u borbi sa prirodom. Nadovezujući se na tradicionalno razlikovanje *Duha* i *Materije*, Klod Levi-Stros naglašava da tamo gde su pravila – počinje kultura, odnosno da naspram kulture kao sistema stoji stihijski automatizam prirode.

Još je Morgan uveo pojmove *divljaštva* i *varvarstva* u teoriju o društvu, pri čemu je period divljaštva odredio kao najstariji oblik ljudskog društva, od njegovih početaka do osvajanja proizvodnje keramike. Sa modeliranjem keramike, pripitovljavanjem životinja i upotrebom gvožđa, nastao je novi period – varvarstvo. Kao najviši stepen u razvoju ljudskog društva, Morgan je definisao *civilizaciju*, čiji je nastanak odredio pojavom pisma. Kao što je kultura u etimološkom smislu “gajenja” stajala nasuprot prirode, tako je i pojam civilizacije stajao nasuprot “prirodnom” stanju divljih naroda. U nemačkoj teoriji razlika između *civilizacije* i *kulture* predstavlja praktično razliku između *materijalne kulture* i *sfere duhovnosti*.

Polazeći od Aristotelove teze da je ljudski život podeljen na rad i dokolicu, rat i mir, odnosno da su ljudske delatnosti podeljene na *nužne* i *korisne*, Markuze pravi distinkciju između kulture i civilizacije time što se *kultura* “odnosi na neku višu dimenziju čovekove autonomije i ostvarenja, dok civilizacija označava carstvo nužnosti”.⁴ Tako suprotstavljajući kulturu civilizaciji, Markuze suprostavlja i pojmove vezane za njih: *duhovni rad* nasuprot *materijalnom radu*, *praznik* nasuprot *radnom danu*, *dokolica* nasuprot *radu*, *carstvo slobode* nasuprot *carstvu nužnosti*, *duh* nasuprot *prirodi* i *neoperacionalno mišljenje* nasuprot *operacionalnom mišljenju*.

Sa idejom *progresa* (napredak, razvitak ka boljem, savršenijem i kvalitetnijem) koincidiraju povećanje i razvoj kulturnih potreba. Kriterijume za procenu *progresa* možemo svesti u četiri modaliteta: a) stepen razvijenosti stvaralačkih sposobnosti pojedinaca; b) stepen razvijenosti ljudskih potreba i uslova za njihovo zadovoljenje; c) karakter vrednosti i društvenoproklamovanih ciljeva; d) razvijenost formi društvene organizacije.

Na stepen razvijenosti kulturnih potreba i uslova za njihovo zadovoljenje presudnu ulogu imaju vaspitanje i obrazovanje (porodično, školsko, itd.), ali su od

³ Golubović, Zagorka: „Čovek i njegov svet“, „Prosveta“, Beograd; 1973, str. 86.

⁴ Markuze, Herbert: „Kultura i društvo“, BIGZ, Beograd; 1977, str. 224/225.

velikog značaja i urođene sposobnosti (sluh, smisao za vizuelno, verbalno izražavanje, itd). Analizirajući kulturne potrebe, po svoj prilici primereniji je koncept interesovanja od same teorije potreba (hrejologije), te se danas u angloameričkoj teorijskoj literaturi daleko više koristi termin “**kulturna interesovanja**” nego termin “**kulturne potrebe**”.

Postoje mnoge tipologije kulturnih potreba, a jedna od mogućih podela je ona za koju su se opredelili Milena Dragičević Šešić i Branimir Stojković⁵:

- potreba za jezičkim izražavanjem i komunikacijom;
- potreba za saznavanjem, širenjem vidokruga;
- estetske potrebe u svakodnevnom životu,
- estetske (umetničke) potrebe:
 - potrebe za estetskim doživljajem,
 - stvaralačke potrebe.

Proces širenja i usvajanja kulture može biti spontan (spontano usvajanje kulturnih sadržaja od jezika, preko sistema normi i vrednosti, pa sve do oblika umetničkog izražavanja i recepcije umetničkih dela) i on je, po pravilu, najdinamičniji u porodici, lokalnoj zajednici i grupi vršnjaka. Pokazalo se neophodnim da u svim razvijenim kulturama društvo mora da ustanovi posebne institucionalne forme unutar kojih će se intenzivno odvijati pomenuti interkulturalni procesi. U tom smislu, škole su bile prve institucije za usvajanje prihvaćenih kulturnih vrednosti.

Burdije upotrebljava termine *naslednici* i *kulturni kapital* da bi ukazao, ne samo na vlasničke odnose već i na “nasleđivanje” (socijalno, a ne genetsko) smisla za doživljavanje umetničkog dela i mogućnosti njegove recepcije, kao i kultivisanom pristupu svakodnevici i svetu koji nas okružuje. U tom pogledu porodica ima presudan uticaj na razvoj kulturnih potreba. Sveobuhvatni ambijent u kome živi neka porodica, zajedno sa sadržajima kulturnog života, čine takozvanu *kulturnu atmosferu života porodice*. Što je kulturni život porodice intenzivniji, uticaj drugih činilaca manje dolazi do izražaja i obratno.

A šta je to što čini bogatstvo kulturnih potreba? Uprkos sveobuhvatnosti ovog pitanja, Šešićeva i Stojković u odgovoru pokušavaju da pronađu i njegovu esenciju: “*Kvalitetet, bogatstvo i jačina kulturnih potreba sagledava se, pre svega, u mogućnosti simboličkog izražavanja i komuniciranja.*”⁶

⁵ Šešić, Dragičević Milena/Stojković Branimir: „Kultura. Menadžment. Animacija. Marketing“, „Clio“, Beograd; 2007, str. 22.

⁶ Ibid, str. 24

Gledano u istorijskom kontekstu, najveći uticaj na kulturne potrebe ima *Zeitgeist* (cajtgast) – *Duh vremena*⁷, sa svim svojim pogledima, dostignućima i predubedenjima, uz obilato korišćenje sredstava komunikacije dostupnih određenom dobu. Svakako da je Agora u Staroj Atini, između ostalog, imala i ulogu današnjih medija – te je i uticala na kulturne potrebe svojih savremenika, na isti način kao i srednjevekovni trgovi, krčme u građanskom društvu ili književni saloni u moderno doba. Zahvaljujući Gutenbergovom pronalasku štamparske mašine, pojava knjiga koje su (bar teoretski) postale dostupne svima a kasnije i novina – učinili su da se znatno demokratizuju i kulturne potrebe. Još od sredine XIX veka, kada počinju da izlaze dnevni listovi sa milionskim tiražima, novine preuzimaju ključnu društvenu ulogu u formiranju kulturnih potreba (ne samo zbog broja ljudi kojima se obraćaju, već i uticajem koji imaju u svesti ljudi, po principu: “ono šta nije objavljeno u novinama, nije se ni dogodilo”). U dvadesetom veku taj primat preuzimaju elektronski mediji, u početku radio a od šezdesetih godina televizija, da bi se proces nastavio krajem veka pojavom jeftinih i (skoro) svima dostupnih kompjutera i nosača zvuka (CD), kao i pojavom Interneta i mobilne telefonije. Zbog svog uticaja, a dobrim delom i zahvaljujući “*teroru medijske kuge*” i “*orgijom pažnje*”⁸ kojom opsedaju skoro sva čula svojih komintenata, masovni mediji postaju presudni faktor prilikom formiranja kulturnih potreba. Svojim uticajem, ne samo da su smanjili značaj tradicionalnih institucija kulture (biblioteka, muzeja i pozorišta) i njihove uloge u formiranju kulturnih potreba, nego su preuzeli i njihovu normativnu ulogu.

Veoma je relevantno mišljenje nemačkog filozofa ruskog porekla Borisa Grojsa na temu “sukoba” muzeja i medija, koje može da posluži kao paradigmatičan primer kako danas mediji dvojako (na samo kao posednici informacija, nego i normativno) utiču na formiranje kulturnih potreba. Naime, Grojs tvrdi: “*Ali u današnjem okruženju, muzeju je neosporno oduzeta normativna uloga. U našem dobu, masovni mediji su ti koji diktiraju estetičke norme, pošto su odavno skinuli muzej sa prestola njegove ključne društvene funkcije*”.⁹

Po Grojsu, sama umetnost ima potrebu da se uključi u medije, jer to predstavlja široku javnu komunikaciju i politiku, ti jest, angažovanjem umetnosti

⁷ Termin iz nemačke klasične filozofije, čija je osnovna ideja (u različitim modalitetima) preživela do današnjih dana. Za Hegela, inače, *Duh* može biti subjektivni, objektivni i apsolutni a **Martin Hajdeger** naspram „vulgranog“ shvatanja *Vremena* isticao je iskonsko vreme kao horizont razumevanja bitka (suštine), dok vremenost u smislu konačnosti predstavlja simultanost prošlosti, sadašnjosti i budućnosti...

⁸ “*Teror medijske kuge*” i “*orgija pažnje*” termini su koje upotrebljava nemački filozof **Peter Sloterdajk** da bi objasnio prekomernu medijsku koncentraciju na određenu pojavu za kojom treba formirati tržišnu glad, te se na taj način vrši uticaj na kozumenta, odnosno budućeg potrošača.

⁹ **Groys, Boris**: “*Das Museum im Zeitalter der Medien*”. Videti u: **Groys, Boris**: “*Topologie der Kunst*”. München, 2003, str. 7.

izvan muzeja omogućava joj ne samo da se “*obraća*”, nego i da “*zavodi*”¹⁰ neuporedivo širu publiku. A to je, budimo realni, u isto vreme postao i način da umetnici zarade znatno više novca. Zbog toga današnji pokličići protiv muzeja ne mogu da se porede sa onima koje su postavljali avangardni pokreti s početka dvadesetog veka jer je suština borbe protiv muzeja tada bila bitno drugačija. Avangardni pokreti su se borili protiv normativa koje su nametali muzeji. To se, na primer, vidi već iz prve tačke futurističkog “Dekreta br. 1”, koji se prevashodno ticao demokratizacije umetnosti: “1) *Od sada, paralelno sa uništavanjem carskog poretka, ukida se smeštanje umetničkih dela po skladištima – dvorcima, galerijama, salonima, bibliotekama, pozorištima.*”¹¹

Međutim, današnji proglašeni protiv muzeja¹² (biblioteka ili pozorišta, svejedno) imaju sasvim drugačiju pozadinu: “*Tako poziv na oslobađanje od muzejskih stega postaje de facto poziv na medijalizaciju i komercijalizaciju umetnosti njenim prilagođavanjem estetičkim normama koje generišu današnji mediji. Ali ako se muzeju oduzima funkcija arbitraže u stvarima ukusa, čovek se pita zašto taj isti muzej zadržava tako snažnu privlačnost za široku publiku, uključujući i medije.*”¹³

Po Grojsu, oni, koji upravljaju medijima, neprestano tvrde da ne promovišu sopstvene norme niti „*propagiraju ukuse iz sopstvene kuhinje*“¹⁴, te on cinično dodaje: „*kamo sreće da bar imaju sopstvene ukuse*“¹⁵ – već sâmi mediji tvrde kako oni jedino **pružaju svojoj publici ono što ona hoće da vidi**. „*Tako ključna razlika koja se opaža između tradicionalnog muzeja i savremenih medija leži u pretpostavci da muzeji pokušavaju da nametnu ljudima svoje estetičke preokupacije, dok mediji samo hoće da postojećim masovno-demokratskim ukusima omoguće da se izraze.*“¹⁶

Ovu vrstu zaključka možemo bez ikakvih ograda preneti na odnos medija prema biblioteci ili pozorištu¹⁷. Mediji, s jedne strane govore kako oni zadovoljavaju postojeće ukuse a s druge strane od svoje publike očekuju podršku

¹⁰ “*Obraća*” i “*zavodi*” Grojsovi su termini.

¹¹ **D. Burljuk, V. Kamenski i V. Majakovski** izdali su jedini primerak “*Novina futurista*” 15. marta 1918. godine. Tada je, takođe, odštampan i “*Dekret br. 1*” iz koga je preuzet citat. Videti: **Latifić, Amra: “Paradigme ruske avangardne i postmoderne umetnosti”,** FDU/“Institut za pozorište, film, radio i televiziju”, Beograd, 2008, str. 29.

¹² Upotrebu pojmova “biblioteka”, “muzej” i “pozorište” u ovom tekstu treba shvatiti, pre svega simbolički, kao metaforu za književnost, vizuelne i scenske umetnosti; odnosno za etablirane kulturne potrebe, kao i vrednosne sudove koje nameću postojeće institucije kulture.

¹³ **Groys, Boris: “Das Museum im Zeitalter der Medien”.** Videti u: **Groys, Boris: “Topologie der Kunst”.** München, 2003, str. 8.

¹⁴ Ibid, str. 10.

¹⁵ Ibid.

¹⁶ Ibid.

¹⁷ Upotrebu pojmova “biblioteka”, “pozorište” i “muzej” u ovom tekstu treba shvatiti pre svega simbolički, kao metaforu za književnost, scenske i vizuelne umetnosti; odnosno za etablirane kulturne potrebe, kao i vrednosne sudove koje nameću postojeće institucije kulture.

za reviziju tih istih ukusa i njihovo prilagođavanje *Duhu vremena*. Po Grojsu, razlog za to je što mediji nemaju istorijsko pamćenje, pa nisu ni u mogućnosti da uporede prošlost sa sadašnjošću i pri tome odrede šta je zaista novo i savremeno. Zbog toga će po njemu uticaj muzeja na formiranje kulturnih potreba biti i dalje nezamenljiv „pošto je on posebno podoban da kritički analizira i osporava tvrdnje o medijski vođenom *Zeitgeistu*.“¹⁸

Primer odnosa medija prema muzeju može se primeniti i na sve ostale kulturne potrebe. Bez obzira što je uticaj biblioteke ili pozorišta drastično opao, do dana današnjeg mediji nisu uspeali u potpunosti da im preotmu presudnu normativnu ulogu. Međutim, nameće se pitanje: – Kakav će taj odnos biti u budućnosti?

Nadolazeće generacije koje se obrazuju na dajdžestovanim marginama velikih naučnih sistema a kulturne potrebe formiraju na „kuliranju“ i „gugliranju“ – preuzimaju vrednosni sistem sopstvenog *Duha vremena* koji je napravio taman toliki rez da je skoro sasvim ukinuo potrebu za poređenjem sa ranijim epohama. Samim tim istorijsko sećanje iz bilo koje oblasti generacije odrasle u digitalnom kulturološkom kodu doživljavaju kao balast koje im nameću prethodne (analogne) generacije. Konačno su se stekli svi preduslovi za izumiranje muzeja, biblioteka i pozorišta, kao normativa kulturnih potreba. Event sa hiljadama lajkova na Facebook-u ima neuporedivo veći uticaj na njegove korisnike, nego sva akademska mišljenja zajedno, iskazana javno o tom istom događaju.

Prošlost je u mnogim segmentima života, a naročito u kulturi, postala balast na putu u kome tekuća virtualna stvarnost sve više odmenjuje realni život. Kao i u vreme divljaštva, kada istorijsko sećanje nije imalo nikakvu upotrebnu funkciju, osim za prenošenje mitova – tako i generacijama koje su odrasle na Internetu, kulturni kodovi njihovih predaka sve više postaju samo daleki mit. Od perioda divljaštva do današnjeg vremena „guglaštva“ ljudski rod je uspeo da napravi pun krug.

PR

DIOGEN pro kultura

<http://diogen.weebly.com>

¹⁸ Groys, Boris: *“Das Museum im Zeitalter der Medien”*. Videti u: Groys, Boris: *“Topologie der Kunst”*. München, 2003, str. 13.